

Török Károly

(1843-1875)

Török Károly neve kihullott a nemzet tudatából, legfeljebb az a néhány néprajzkutató ismeri, aki a népköltési gyűjtemények áttanulmányozása, vagy az alföldi népszokások időbeni összehasonlítása közben nemcsak műveit, hanem nevét is megjegyezte. Mert Török Károly úgy hozta fel a mélyből a népi kultúra értékeit, hogy nem önmagának állított ezzel maradó emléket, hanem a nép dalainak, szokásainak, a hagyományok gazdag tárházának. Kereken nyolcvan esztendővel ezelőtt halt meg Hódmezővásárhelyen. Ez az idő még kevés volt ahhoz, hogy halála után kellőképpen értékeljék, mert csak a baráti kegyelet áldozott emlékének, amikor 1876-ban kiadták verseit és Kiss Lajos, ma Kossuth-díjas néprajztudósunk szorított akkora helyet a vásárhelyi gimnázium 1939. évi évkönyve hasábjain, hogy megemlékezessen Török Károlyról, de ez a szép tanulmány is csak az akkori vásárhelyi diákok és néhány néprajzi érdeklődő olvasmánya maradt.

Itt ismerkedtem meg én is Török Károly nevével és életének körülményeivel. Kiss Lajos igen nagy szorgalommal felhalmozott mindent, ami élettörténetével kapcsolatban rokonai, szomszédai vallomásaiból a gimnázium korabeli évkönyveiből, még akkor élő felesége elmondásaiból összegyűjthető volt és valóban lelkét adta a tanulmányhoz. Ez az írás tett engem is fogékonyvá a néprajz iránt. Sokkal többet ma sem tudunk Török Károlyról, de ha ezt most kiegészítem néhány levéltári adattal, egy-két értékjelző gondolattal, már két célt értem el: elvezettem az olvasót Török Károlyhoz és emléket állítottam a magyar néprajztudomány és folklorisztika egyik megalapozójának.

Török Károly Vásárhelyen született, az újvárosi szárazmalomban, ahol apja, egyébként foltozóvarga, garatosi minőségben dolgozott, vásárhelyi kifejezés szerint »vámlesi« volt. Szülei valóban szűkös anyagi körülmények között éltek és emiatt kénytelenek voltak fiukat négy elemi után kiskanásznak elállítani. Ekkor 14—15 éves lehetett, azonban már most megtudta, hogy tanyai »beosztását« csak átmenetinek tartja, mert áradó szenvedéllyel vetette magát az olvasmányok után és apró alkalmi versikéket írogatott. Mindent elolvasott, ami keze ügyébe került: kalendáriumokat, rabló-históriákat, verseket, meséket. Addig könyörgött szüleinek, amíg végre hazahozták a városra, de most meg újabb problémák neheztedek a vállára: apja ugyanis mestersége folytatását akarta rábízni, csizmadiainasnak fogta be és minden idejét ennek a tevékenységének kellett szentelnie.

Még jónéhány évvel később is keservesen emlékezett meg erről az időről egyik levelében, amelyet *Halmi János* barátjának írt: »A zenének semmiféle ágához sem érezvén soha valami különös hajlandóságot, nem is volt rá alkalmam, kivéve a harangozás nemes művészetét; ennek pedig testemnek egy bizonyos része még jobban érezte következményeit, midőn a sietős talpat vagy fejbőrt sokszor fél nap múlva ha vittem haza, ilyenkor aztán édesapám kézzel foghatóan megmagyarázta, hogy a láb-szíjat rendes alkalmazásán kívül mire is lehet még használni.«

1859-ben váratlan esemény történt vele: nagyapja közbenjárására 16 éves korában gimnáziumba írták be. Itt mostmár idejét, tehetségét, szorgalmát egy irányba fordíthatta: az elmélyült műveltségre kívánt szent tenni, törekedett magába olvasztani az antik és a régi magyar kultúra értékeit, hagyományait, de ugyanakkor — főleg Erdélyi János népköltési gyűjteményének hatása alatt — a nép történeti kincseit igyekezett feltárni. A gimnázium könyvtárában a régi értékek és ritkaságok után kutatva, megtalálta *Komáromi Csapkés György* 1718-ban Lejdában megjelent bibliáját, továbbá a *Peleskei nótárius pokolba menetele* című történet 1792-ben Baselen kinyomott példányát. Mivel erről a könyvről az irodalomban az volt a vélemény, hogy egyetlen példány sem maradt fenn belőle az utókorra, ezért a feltalált példányt betűről betűre, a betűk alakjának a megjelölésével lemásolta és 1862-ben elküldte *Arany János*nak.

Gimnáziumi éve alatt körülötte kis önképzőkör alakult ki. Tagjai kapcsolatot teremtettek a Vásárhelynél fontosabb kulturális központokkal: ún. »vidéki leveleket« küldtek a különböző lapoknak. Török Károly pl. a *Pesti Napló*-ban, osztálytársai pedig a *Pesti Hírnök*-ben, az *Aradi Közlöny*-ben számoltak be apró eseményekről. A lapok viszonzásul tiszteletpéldányokat küldtek, amelyek azután kézről kézre jártak az ifjúság körében. Főleg azért volt értékes ez a csere, mert kapcsolatban lehettek az akkor kialakuló magyar irodalmi élettel. Levelező törekvéseik mellett fontos feladatuknak tartották a nép életének tanulmányozását, a nép körében ismeretes népdalok, balladák, mesék és játékok gyűjtését, lejegyzését. Ilyen körülmények között nem csodálatos, hogy Török Károly iskolatársai és ismerősei közül többen (Háhn. Adolf, König Ármin, stb.) végeztek gyűjtést és anyagot küldtek be az ún. Abafi-félegyűjteményhez, amelynek kéziratát hatvan évi lappangás után most találták meg az Akadémia pincéjében.

A vásárhelyi gyűjtés irányítója, lelke, összefogója és kiértékelője Török Károly volt, aki nemcsak a nép költészeti alkotásait figyelte, hanem a népi kultúra egészét. Kívánta megörökíteni, ezért a nép szokásait is igyekezett feldolgozni. Hogy a gyűjtött anyagot értékelhesse, szelektálni tudja és tudományos módszerrel feldolgozhassa, felkutatva az addigi gyér publikációs irodalmat és alapos összehasonlító munkát végzett. Első eredményeit *Arany* Jánoshoz küldte el s *Arany* 1864-ben közölt is gyűjtéséből az általa szerkesztett *Koszorú*-ban néhány népdalt és megjelentette a vásárhelyi lakodalmi szokásokról írt tanulmányát; sőt ez utóbbit oly jelentősnek tekintette, hogy a *Pester Lloyd*-nak is megküldte, amely németül közölte.

Török Károly szülei ebben az időben keserves nyomorúságban éltek. *Kiss* Lajos számtalan kortársat kifaggyatott életviszonyaikra vonatkozóan. »Olyan nagy szegénységben éltek — írta —, hogy még váltani való fehérműje se volt. Este lefekvés-kor mosta ki anyja a szennyest, éjjel száradt. Kora reggel mángolta be, hogy fia felvehesse.« Török minden lehetőséget megragadott, hogy maga is hozzájáruljon a család fenntartási költségeihez, ami diákleányok számára adva volt: tanított alsóbb osztályba járó diákokat, sátoros ünnepek alkalmával elment prédikálni kisebb egyházakhoz, nyáron mezőgazdasági munkában vett részt, végül pedig eljárt énekelni pár garasért szegényebb halottak temetésére, akikhez a kántor egyébként nem ment volna ki. Az ilyen temetésekről írt is egy kis tárcát valóban mély realizmussal: »Az ingyenes-halott« címen a Vasárnapi Újságban (1868).

1867-ben érettségizett, majd Pestre költözött, hogy jogi tanulmányokat folytathasson. A tanulás mellett időt szakított arra, hogy nemzeti közműveltségünk kialakítóit hallhassa és láthassa. Állandó látogatója volt az Akadémia, a Kísfaludy Társaság üléseinek, sűrűn érintkezett és társalgott *Gyulai* Pállal, *Arany* Lászlóval, *Petőfi* Zoltánnal, stb. Rendkívül meg volt illetődve ez a vidéki rátartó fiatalember, ha nemzeti nagyjaink közül valakivel sikerült találkoznia és beszélgetnie. A lakásán a nyomor fogadta, amely egész életén keresztül hú kísérő-társa maradt, mert az iratok másolása, a magántanítás, a kisebb irodalmi dolgozatok nem jövedelmeztek annyira, hogy azokból életét jobbrafordíthatta volna és az a kis hivatal, amelyhez *Arany* László közvetítésével jutott, sem jelentett számára megbízható létalapot. Magános maradt és szegény egész életén keresztül.

De Török Károly, ha kellett is sokat nélkülöznie, ha néha maga is telve volt panaszkodással sorsa mostohasága miatt, mégsem hagyta volna ott azoknak a tudományos kérdéseknek az elmélyült tanulmányozásával már kialakított életkörét, amelyhez apró kis sikerek is fűzték. Hogyan lehetett volna ezt az életstílust összhangba hozni a kor általánosan ismert törekvéseivel? Szinte sehogy. A kiegyezés, 1867 után a fővárosban szabad utat talált a liberalizmus; feltörték azok a pénzforrások, amelyek a század eleje óta lassan erősödtek, de a hitelnújtás kockázata és a politikai viszonyok rendezetlen volta miatt nem prosperálhattak. Ebben a korban kezdtek meg működsüket a nagybankok külföldi és hazai tőkével, felburjánzottak az ipari és kereskedelmi vállalatok; a gazdasági életet a feudalizmus utolsó ragyogása és a kezdődő kapitalizmus első tündöklése jellemezte. Török Károly olyan Pestet talált, amelyen gyárak nőttek ki a földből, a kereskedelem már kiterjesztette nemzetközi hálózatát minden világrész felé, a haladó arisztokrácia pedig lovait és agarait tenyészette. Mit keresett ezek között egy olyan ember, aki a magyar nép szokásait, balladáit, dalait melengette keblében, aki elismerte ugyan a technikai haladás erőit, de megkövetelte volna, hogy a nemzeti jövedelem jelentős részét a nép széles tömegeinek a gyámolítására, a közművelődés emelésére, a népi kultúra feltárására használják fel? Körülötte-

az emberek egész nap lótottak-futottak és minden eszközt felkutattak, igénybevettek egyéni jövedelmeik fokozására; voltak, akik nagy vagyonokat harácsoltak össze, mások viszont a reménytelenség keserveiben Amerikába, Romániába, Franciaországba vándoroltak ki, vagy olyan szánalmas figurákká váltak, mint amilyeneket *Krudy Gyula* szeretett valamikor rajzolgatni. Epés gúnyjal idézgette Török Károly saját verseit

»A világ egy nagy zabkéve — s rajta
Rágódnak lovak, ökrök, szamarak;
A henyé ló megeszi a szemet,
Ki igát von: annak ízék marad.«

A közigazdasági élet »világfi«-jának életbölcseletét így fogalmazta meg:

»Aratni tudj, hol semmit sem vetél,
Mit más keres, te rakd zsebedbe mind.«

Török Károly igen hamar kiábrándult Pestből, amely pedig korábban élete célját jelentette. Három évi fővárosi tartózkodás után meghitt barátjának, Petőfi Zoltánnak, a nagy költő fiának 1869-ben már a Pest iránti gyűlöletéről számolt be: »Itt ősmertem meg az embereket... van itt fény, pompa, gazdagság olyan és annyi, hogy míg hazulról ki nem mozdultam, fogalmam sem volt róla; de viszont mellettük van olyan nyomor, hogy nálunk a legutolsó koldús élete ehhez képest kis királyság. A bűnt, förtelmet, elaljasodást nem is említem... Közöny, hidegség, felsemvevés a mivel találkozik az ember lépten nyomon...« Bezzeg más volt az élete otthon: barátság, szívélyesség, vonzalom, a »tanácshoz kalács«, stb. »Ez, ez az, a műket én annyira szeretek, s a melyeket itt — tisztelet az egy-két kivételnek — sehol, de sehol nem találók fel.« Önérzetesen állítja, hogy ezeket a súlyos szavakat nem az 52 krajcár iratja le vele, ami rongyos zsebében gubbaszt, hanem a példák, próbálkozások alapján kialakult meggyőződése.

Nyomorúságán nem tudott változtatni, hazulról semmi támogatásra nem számíthatott, sőt az otthonról kapott apró segítségeket is visszafizette. Anyagi körülményeire jellemző az a levelezés, amely közte és az egészségi okokból Tirolban tartózkodó Petőfi Zoltán között folyt. 1869 karácsony előtt néhány nappal így számolt be Petőfi-nek vagyona »gyarapodásáról«: »Szert tettem egy órára, a mely gyakorta kiránthatja a sárból, ha pénz dolgában olykor-olykor megszorul az ember; azután tollas ágyban hálók, az utcán ilyen esős időben esernyővel járok, török dohányt szívok...« De a levél végén, az apró dicsekvések után, kelletlenül jegyezte meg, hogy kénytelen abahagyni az írást, mert sötétedik és lámpájából a petróleum már az előző héten kifogyott, pénze pedig nincs, hogy ismét megtöltse. 1870. január 10-én szinte gyerekes bohósággal dicsekedett Petőfi-nek, hogy munkaadójától újévi ajándék fejében ötven osztrák ércforintot kapott postán.

A *Nemzeti Múzeum Kézirattárában* lévő levelezésből azt is látjuk, hogy lakását több ízben volt kénytelen változtatni rövid idő leforgása alatt. Első lakásáról nincs adatunk, onnan Gyulai Páléhoz költözött, majd Zerge u. 13. sz. alatt lakott, azután a Sándor u. 17. számú ház egyik szobájában húzódott meg, ahol hajdan, diákkorában Csengeri János lakott, a neves műfordító és filológus. »Ugy-e bár, — írta 1870 elején — minden jel arra mutat, hogy valaha még nagy ember lesz belőlem...« Méltán volt büszke lakó-elődjére, mert Csengeri neve akkor már híres volt irodalmi szakkörökben és az okori klasszikus művek, főleg Euripides és Aeschylos munkáinak magyarra való átültetésével az antik hagyományokon nevelkedő diákság előtt példaképpen szerepelt.

Zaklatott élete mellett szerénysége is kitűnik a kerek betűkkel, gondosan megírt levelekből. Petőfi Zoltán ugyanis Kotzebue szindarabjaiból kért tőle fordítanivalót, mert Kotzebue »ma már a lomtárba, érdemlett helyére került.« 1870. február 12-i levelében mentegetődzött, hogy nem tud franciául, így nem is kíséri figyelemmel az ott feltűnt újdonságokat, de ajánlja *Molière* műveit, amelyek közül csak négy került újabban lefordításra.

Nem tartozott a nagyképű irodalmárok közé, akiknek arról is van »véleményük«, amihez nem értenek. A kimondott szó vagy leírt vélemény komolyságába vetett hite nem engedte meg, hogy szakmájába nem vágó kérdésekben véleményt nyilvánítson. Pl. amikor Petőfi Zoltán egyik *Schiller*-fordításáról kért véleményt tőle, 1870. április 9-i levelében elhárította ezt magától: ehhez — úgymond — nem ért, mert »egy fődél

alatt lakom Gyulai úrral (hetente háromszor járt tanítani Gyulaiékhöz, ahol a Gyulai gyerekeivel és a Szendrey Júlia második házasságából született Ilonával foglalkozott), de ebben a részben nem vagyok képes töle semmit tanulni, mert a veréb, jól lehet, hogy hallja a fülemüle énekét, de azért ha felnyitja száját, hát csak csiripol«. Ez az önmagával szemben bátor, kemény önkritika jellemezte Török Károlyt.

Petőfi Zoltánnal fenntartott barátságát nemcsak irodalmi elmélkedésre használta fel, hanem a *Petőfi-relikviák gyűjtésére* is. Mindent összeszedett, megvásárolt, megörzött, ami Petőfi Sándorra emlékeztette. Egyideig együtt is lakott Petőfi Zoltánnal, s egyebek között így is módja volt ahhoz, hogy Petőfinek a szerencsétlensorsú fiától lassan sok mindent átvegyen, megvegyen, ami valamikor a nagy költőé volt. Bár maga is nagyon szegény volt, mégsem szalasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy a kedves emlékeket idegen vásárlóktól megkaparintsa. Halála utánra ezeket a tárgyakat a Magyar Nemzeti Múzeumba hagyta. Török Károly így megszerzett 17 darab könyvet, több 1848—49-es apró nyomtatványt, néhány kéziratot, a költő két utolsó levelét, egy tárcáját, amelyben megkezdett költemények voltak és több ruhadarabját.

Később tervbevette, hogy a népköltészet problémájával nagyobb tanulmány keretében foglalkozik és összefoglalja eddigi vizsgálódásait, valamint összehasonlításokat végez a különböző vidékekről származó gyűjtemények között. Erre azonban már nem került sor, mert váratlanul tüdőbajt kapott, amely 32 éves korában, 1875-ben sirba vitte.

Munkásságából néprajzi, népköltészeti tevékenységét kívánjuk részletesebben ismertetni, hiszen élete jelentőségét ez adta meg, s nem a kevéssé jelentős költői tevékenysége. A Néprajzi Társaság megszervezéséig (1889) a népszokásokat és népdalokat hazánkban nem gyűjtötték rendszeresen és módszeresen; Török Károly kísérletet tett arra, hogy egy község, *Vásárhely népi kultúrájának teljes anyagát feldolgozza és publikálja*. Programja szerteágazó és elméletileg kifogástalan volt, valóságos honismereti terv szándékát rejtette magába; látásmódja a korra annyira jellemző romantikus szemlélet ellenére — reálisnak mondható. A tudományos népdalgyűjtés és népművelési mozgalom szempontjait kevesen fogalmazták meg nála világosabban: »Nincs egy-egy becsesebb kincse az embernek az önismeretnél; csak ha a maga becsét érzi: akkor ítélhet meg, akkor méltányolhat másokat is kellőleg.« »Ösmertetni a népet, melynek testéből való test, véréből való vér vagyunk...« »Bár a nép egyes szokásait, életének egyes mozzanatait feltaláljuk kinyomva költői termékeiben: de ez nem a valódi, ez már annak eszményítése; én a valót akartam előállítani, úgy, a mint azt találtam, amilyenek én azt ismerem; nem egyes részt, hanem lehető egészet kívántam nyújtani.« Érezte az alnépiesség veszedelmét és ezzel szemben a valóságos helyzet megrajzolását tűzte ki célul, amelyet objektív látásmóddal kívánt megközelíteni. De tovább is ment gondolatmenetében, mert azt is megírta, hogy miért van szükség a reális megismeretre: »... segéde, gyámola lenni mindenben... Nem lenézni a népet, hanem magához emelni áron...« — írta 1867-ben a *Magyarország képekben*. c. sorozatban közreadott tanulmányában.

Szinte az egyetlen néprajzi kutató volt Kálmány Lajos előtt, aki a népben nemcsak a történelmi kultúra fenntartóját látja, hanem érzi a nép széles tömegeinek *társadalmi-gazdasági problémáit* is, de még saját sorsán, kitzasztott, hányatott életén keresztül sem volt képes felismerni az osztálykérdéseket. A szokások ismereténél megkülönböztetést tett ugyan gazdag és szegény családok szokásanyagára között, de politikai felismerésekhez nem jutott; belenyugodott abba hogy a szegényeknek nincs közük a politikához, ő pedig nagyon szegénynek született Vásárhelyen, ennél fogva illik, hogy ezt az állapotát Pesten is megőrizze. Elrendeltnek hitt sorsa miatt azonban néha mégis békétlenkedett, amit elárul egy négy soros epigrammája is:

»A régi mesét hinni kezdem már:
Az igazság bekötött szemmel jár.
Vagy a világ érdem szerint jutalmaz?
Mért nyög az igaz s mért dorbézol a gaz?!«

Elsősorban a magyar népköltészet terén végzett hatalmas gyűjtőmunkát. Már az is értékessé teszi munkáját, hogy a dalokat, meséket, szólásokat nem szélesre kitépitett gyűjtőgarda segítségével hozta össze, mint *Abafi, Gyulai* és részben *Erdélyi* és *Krizsa* is, hanem maga jegyezte le azokat a nép közlése alapján. Meghatóan emlékezett meg »módszeréről« *Abonyi* Lajoshoz 1874-ben írt levelében: »... úgy vasárnap délutánonként egyik vagy másik rokon, atyafi, jó barát felkereste családunkat, rögtön az:

asztal közepére tették a nagy zöld mihókot tele borral, s a jelen levők a legöregebbtől a legfiatalabbig együtt daloltak sokszor késő éjjelig...« Közben Török Károly sorban lejegyezte az elénekelt dalokat, a visszaemlékezett szokásokat. Különösen nagyszülei voltak jó nótafák: »...öröm volt látni a két aggot, ti. nagyatyámat és nagyanyámat; mikép igyekezett egyik a másik által már elfeledt részleteket emlékébe visszaidézni s a szöveget eredeti volta szerint helyre állítani.«

De ennél is többet árul el egyik iskolatársának, *Reiniger* Jakabnak a vallomása. Török Károly módszere felől: »...elleste a kútra menő lányok dalait, óra hosszáig elhallgatta az öreg szomszédok beszélgetését, hogy egy új közmondást, vagy szokatlan szófordulatot feljegyezhesen, és figyelt a kukoricafosztás alkalmával, vagy a fonóházban elmondott mesékre.« Minthogy maga gyűjtötte a népdalokat, *különbséget tudott tenni népdal és műdal között*, ami pedig hosszú ideig nem volt valami nagy erényük a népköltéssel foglalkozóknak. Munkáiban találunk olyan dalokat is, amelyekről tudjuk, hogy nem népdalok, de ezeknél Török utal a forrásukra, korábbi nyomtatott könyvekre. Szükségét látta a dalokkal kapcsolatban a *kritikai felülvizsgáltnak* is, aminek a hiánya különösen érezte hatását. *Abafi* (Aigner) Lajos 1874-ben ugyancsak szükségesnek látta és sürgette a népköltészeti anyag kritikai kiadását, amikor az általa németre fordított magyar népdalokat Berlinben az a vád érte, hogy azok német eredeti után készült magyar fordítás újbóli német fordításai (Figyelő).

Török Károly az anyagát saját környezetéből emelte ki, többször ellenőrizte, leírásai ennél fogva pontosak, megbízhatóak, sokszor a fonetikus kiejtést is jelezte.

Első ilyen munkája a vásárhelyi gyermekdalokkal foglalkozik, 1865-ben jelent meg a *Magyar Sajtó*-ban »A magyar gyermekdalokról« címen. Ő volt az első, aki felhívta a figyelmet a gyermekdalok értékeire: egy nyáron 190 gyermekversikét és játékdalt gyűjtött össze és közölte vásárhelyi tájszólás szerint, hogy a nyelvészeknek is nyújtson anyagot. Felfedezte a gyermekdalok nyelvészeti, zenei, költészeti, történeti, pedagógiai értékeit. A dalokból páratlan megfigyelőképessége alapján felkutatatta a vásárhelyi ő-zés törvényeit. A gyermekdalokban igazi magyar ritmust érzett, és ezt számtalan példán keresztül elemezte. Felhívta a figyelmet az alliterációk kedvelésére, amiket az emlékezet elősegítésére is használnak. Rámutatott a gyermekdalok történeti értékeire is és bizonyította, hogy a gyermekversek sokkalta inkább őrzik a történelem nyomait, mint a felnőttek költészete, mert a felnőttek a dalok tartalmát időnként értelmileg is változtatják. Ahogy *Katona* Imre írja: »A nép költészeti hagyományaiból csak azokat tartja meg, amelyek egy adott korszakban számára még időszzerűek, mondanak valamit«. Ezzel szemben a gyermek nyelve a ritmus és a rím szárnyain megelőző történeti korszakok esetleg már értelmét veszített emlékeit is megőrizte.

A Török Károly nyomdokain haladók végleg igazat adtak neki: a »Gólya, gólya, gilice...« c. dalban Török mégcsak a törökkor emlékét érezte, de a népi hitvilág kutatói között ma már nem vitás, hogy a »síp-pal-dobbal, nádi hegedűvel« való gyógyítás még ősbib, a sámán mesterségre utal. A »Szűz Kata, szűz Kata« című dal régi büntetések (meszes kútbadobás, keréketörés) emlékeit őrzi.

»Csongrád megyei gyűjtés« cím alatt a Kisfaludy-Társaság által kiadott gyűjteménye a *Magyar Népköltési Gyűjtemény Új Folyama* II. köteteként látott napvilágot 1872-ben. Az anyag teljesen vásárhelyi, de abban az időben még nem ismerték fel a kapcsolatot a nép dalai és földrajzi letelepedése, foglalkozása, személyi tulajdonságai, stb. között és a szerkesztő azért adhatott a kötetnek tágabb címet, mert így szélesebb területről szedhetett előfizetőket. E szerkesztői »kegyes család« ellenére Török Károly minden esetben hangzottatta, hogy az anyag kizárólag Vásárhelyről származik, ami egyébként jegyzeteiből is kitűnik. A gyűjtésnek addig nem használt új formája volt ez, amellyel azt törekedett elérni, hogy egy szűkebb vidék népköltészeti anyagát *teljes mélységében*, intenzitásában kiaknázza. Ez nagy mértékben sikerült is Töröknek, bár azóta *Kiss* Lajos, *Pécze*ly Attila és mások számtalan szövegváltozatra bukkantak.

A daloknak — a népköltéssel való foglalkozás irodalmi indítékú és célú lévén — ő is csak a szövegét gyűjtötte és közölte. Abban az időben még a dallammal nem igen törődtek. Például *Bartók* Lajos is lezártnak tartotta a Figyelő 1871. évi egyik számában közölt népballadák dallamkérését egy mondattal: »melódiájuk egyszerű és mélabús«. Érdekes, hogy az akkori irodalmi élet egyik népieskedőjének, *Abonyi* Lajosnak (családi nevén Márton Ferenc) támadt az az ötlete, hogy a szöveggel együtt

dallamot is közöljön. Török Károlyhoz fordult 1874-ben s néhány néprománc dallamát akarta tőle megtudni, illetve *Nikolics* Sándorral lekottáztatni, aki népszínműveket látott el kísérőzenével. Török Károly erre nem vállalkozott, mert dallamukat nem ismerte: szövegüket ugyanis 80 éves nagyanyja »felmondása után« írta le, aki férje halála óta nem dalolt, legfeljebb halotti énekeket. Hajlandónak mutatkozott viszont arra, hogy a gyűjteménye egyik tréfás nótájának a dallamát elénekli, csak jegyezze le valaki. Nem tudjuk, hogy a lekottázásra sor került-e, de biztos, hogy az Abonyival való közös munkának Török néhány hónap múlva bekövetkező halála véget vetett.

Hogy Török Károly munkájának a korabeli jelentősége kellően kidomborodjék, elég utalnunk arra, hogy *Erdélyi* János gyűjteménye (1846), *Kriza* Vadrózsái (1863) után a Kisfaludy-Társaság tervbevette a népköltészeti emlékek összegyűjtését. Az első kötetet *Gyulai* Pál bocsátotta útjára, melyhez *Abafi* Lajos, *Csaplár* Benedek, *Szabó* Károly nyújtottak segédkezet, de a kötet *Török* Károly és *Orbán* Balázs gyűjtéséből is tartalmazott néhány karácsonyi misztériumot és vízkereszti játékot. Török Károly a maga gyűjtésének a rendezésével már 1864-ben készen volt s 1865-ben nyújtotta be a kiadónak, amikor még a gimnázium hatodik osztályát látogatta. Minden bizonnyal kortársai között a legnagyobb és legterjedelmesebb az ő gyűjteménye volt, ezért történhetett meg, hogy önálló kötete mellett jócskán adhatott a másik kötetbe is anyagot. *Abafi* a két kötet ismertetése során a Figyelőben külön is foglalkozott Török Károly érdemeivel, de a kortársak nem tudták eléggé értékelni gyűjteményét és az utókor is elfeledkezett erről a nem hangoskodó, szerény emberről. *Abafi* Lajos most megtalált gyűjteményének kéziratát 1877-ben nyújtotta be a Kisfaludy-Társaságnak, tehát öt évvel a Török Károlyé megjelenése után és érdekes, hogy a kötet felosztása a címek szerint egyezik a Törökével.

Munkája értékét ugyancsak emelte az is, hogy több olyan alkalmi dalt közölt, amelyek sajátosságával eddig nem foglalkoztak. Ilyenek pl. a *halotti énekek* mellett a *síratók*, vagy az egyházi énekek dallamára költött népi tárgyú, tartalmú dalok, mint pl. a 42. zsolnárt travesztáló következő dal:

»Mint a szép csüves paprika
A húsbá kívánkozok:
Lelkem úgy óhajt a borra
És hozzád fohászok,
Te hozzád én borocskám, —
Szomjúhozok torkocskám,
Vajon színed eleibe,
Mikor jutok a pinczébe!«

Gyűjteményébe meséket is vett fel, amelyek külön értékei munkájának. A mesék — mint a magyar népmesekincs klasszikus értékei — számtalan iskolakönyvben és vásárokon árult naptárban szerepeltek (pl.: A kis gömböc) és gyermekkorunk kedves emlékeihez tartoznak. A meséket sem fonetikusán örökítette meg, hanem irodalmi nyelvre átírva, ahogy ez akkoriban szokásos volt. A találós mesékhez külön kis tanulmányt körített, amelyben azokhoz magyarázatot fűzött. Több helyen arra is utalt, hogy a nép melyik mesét, milyen alkalommal eleveníti fel.

A gyűjteményben közölt anyag egyébként is imponáló: 59 ballada és rokonnemű műfajú, 489 dal, 120 darab találós mese, 12 mese és monda. A dalokat tartalmuk szerint csoportosította: szerelmi dalok, hazafiúi és katonadalok, puszta és pásztordalok, bor- és kortesdalok, tréfás- és gúnydalok, vegyesdalok, dajkarímek, gyermekdalok és játékok, köszöntők és rigmusok, halotti énekek.

A vásárhelyi nép költészeti alkotásai mellett Török Károly szinte kimerítően feldolgozta a szokásanyagot is. Első ilyen természetű munkáját szintén *Arany* János közölte a *Koszorúban* 1864-ben »Magyar lakodalmi szokások az Alföldön« címmel. Lakodalmi szokásokat már korábban is tettek közzé, a Tudományos Gyűjtemény jogegynéhány szokásleírást jelentetett meg hasábjain, de egyik sem volt olyan átfogó, részletes, szemléletes, mint Töröké. Munkájában megörökítette a házasságkötés egymástkövető szakaszait, a kérő, a követet vagy pemetéasszony, a kulacsos, a hívogató, a kállátosok, a násznagy, a vicenásznagy, a szószólló, a helytartó, a táncmester, az izgáncs, a bánáti násznagy szerepét, a népi élet mindmegannyi alkalmi tisztségviselőjének az alakját. A lakodalom egyes felvonásait részletesen felemlítette: a kézfogót, a csókolódzót, a menyasszony ágyának a vitéletét, az esküvőt, a menyasszony táncát,

a kontyolást, a temetést, a kitoló kásaadás napját, a kállátót. A szokásokból ugyan-
csak ősi emlékek bontakoznak ki: a menyasszony ágyáért való játékos alkudozás a
növétel pogánykori szokásaira vezethető vissza; a menyasszony férje testvéreit sorra
csókolja s ezáltal nyer beocsájtást férje családjába, stb.

A szemléletesség bizonyítására csak két részletet emeljünk ki leírásából. A lakodalmi ebédéről írja: »Lenn az ajtó háta megett van a *bánát*, itt a legelősebb emberek egyikét választják meg násznagyúl, ki leginkább a jó rendre vigyáz fel; a bánátban egy üres hordót használnak asztalul s arra teszik a nagy csikóbóros kulacsot, a falakra hagymát, csüves paprikát, tyúkot, kalácsot, gyökeret akasztanak, mentül jobban felcifrázhatják, annál büszkébbek rá, hogy gazdag a bánát.«

A lakodalom vége felé »kerül sor a *temetkezésre*, nevezetesen az izgáncs leterít egy legényt a ház közepén fehér lepedővel, ez a halott, ekkor előveszi a tavalyi kalendariumot s abból elbúcsúztatja a körül állóktól, majd felolvassa a halott testamentomát, előadja miije volt? Kinek mit hagyott? stb. stb. van nevetés, meg nevetés, de még mennyi!«

Időrendi sorban a »Magyar alföldi népszokások« c. munkája következett (Magyarország képekben, 1867), amelyben temetési, lakodalmi, keresztelési és egyéb ünnepi szokásokkal foglalkozott, valamint a lakosság öltözködését, viseletét, zeneszerszámaait (tambura, bőrduda, tekerő-hegedű, stb.) írta le és foglalkozott a munkásember étkezésével rendes életkörülményei és rendkívüli munkaalkalmak (takarás, nyomtatás, kukoricatörés, stb.) esetén, valamint a család szerkezeti kérdéseivel. Megemlékezett a halottnézőkről, a siratókról, a rigmusokról, amelyekkel a vásárhelyi műzsa búcsúztatja Vásárhelyen a halottat, a virrasztásról, a kikísérés menetéről, a »fütülvaló« fárról, a torozásról. A keresztelő neve régen *csök* volt és számtalan babonás cselekmény közben folyt le.

A következő évben ugyanott folytatta »A magyar alföldi népéletből« címen a népszokásainak leírását. A névnap és a disznótor után rátért a *lakozásra*, amelyet általában január végén rendeztek a város iparosai, a céhek mesterlegényei. A vásárhelyi céhek a XVIII. század közepe táján alakultak, hagyományaik nem tekinthettek vissza messzi múltba, ennek ellenére közös megnyilakozásaikat, ünnepeiket évről évre hasonló módon rendezték meg. A lakozás szokása Török idején még dívott, de mármár kihalt, ezért nem lesz talán érdektelen, ha Török feljegyzései alapján felidézünk.

A lakozás tulajdonképpen az iparos ifjúság 2—3 napos mulatása volt. Azzal kezdődött, hogy a legények a céh-atyamestertől zeneszóval kísérve elhozták az ifjúság ládáját: »A menetet a konyhamester nyitja meg, kinek fején magas, papírból készített süveg van, koszorúkkal, kláriszokkal, kis tükrökkel, nagy ezüst pénzekkel felcifrázva, kezében a csörgő pálca, mellyel a nótához a taktust veri; utána viszi két legény a ládát, mely mellett kétfelől három-három legény kivont karddal lépdel; ezek után a fiatalság, hátrább a muzsikások, végül a mester-emberség megy. Cifra kötös legények, a fennforgók, a járókelőket a kezökben vitt borból megkínálják egy-egy pohárral...« Délután »beállott« a tánc, nagy lakmározás közben. A néhánynapos lakozás végeztével a munkáslegények behozták a céhkoszorút, melyre a céh jelvénye volt függesztve (pl. az ácsoknál egy kis aranyos fejsze, a csizmadiáknál aranyos csizma, stb.) és mindenki a költségek fedezésére annyit adott, amennyit akart; ha hiány mutatkozott, arányosan volt köteles ki-ki viselni, amit *bánompénznek* neveztek.

Majd a *játszó* életével foglalkozott; így nevezték a nyomásnak azt a részét, amelyen a gyerekek játszhattak. Hogyan játszottak száz évvel ezelőtt a vásárhelyi gyerekek? Labdáztek, táncoltak, tekézttek, dőlézttek, büktettek, lovaztak, futottak, sárkányt eresztettek; ezekről egyenként is megemlékezik. Figyelmét nem kerülte el semmi: a fonóka, a szüret és a kukoricafejtés után a »jóhírű házak« vasárnap esti »cécó«-járól sem feledkezett el, amikor mulatnivágyó legények és lányok nagy evés-tívást rendeztek.

Ugyanebben az évben a Vasárnapi Ujság néhány számában is helyezett el anyagot, amelyeket T—k K—ly jelzéssel látott el. A *falusi disznótorral* kapcsolatban megírta, hogy »egész nyáron át a szegény ember is *zsöndít*, ha többet nem, legalább egy malacokskát, hogy legyen egy kis *nyálaszó* télire«, amit a disznótoron kóstoltatott meg a szomszédokkal és rokonokkal jó kerti karcos mellett, éjféligtartó éneklés, mulatás közben. A *falusi udvar* című közleménye is a vásárhelyi életből meríti mondanivalóját: számbavette ebben, hogy a vásárhelyi ember mire használja fel az udvart az egyes gazdasági munkák (aratás, fosztóka, szüret, stb.) végzése során. Mennyire egyszerűen írta le pl., hogy az ügyes szegényember hogyan készíti a *piacra árut* télen a rét ve-

szendőbemenő, közös terméséből, hogy ezzel megtoldja, aprópénzzel kiegészítse a nyári keresményt: »A szegény ember télen, midőn leesett a hó, elővesz egy nádvágót meg egy gyalog-szánkót, lemegy a rétre, összegyűjti a gizgatz, gügyübe köti s ott-hon azzal füt; vág nehány keve gyékényt, sást, a gyékényből köt szakajtó-kosarat, tyúkborítót, élesztőszáritót, fon belőle gyékénykötelet, ponyvát, a sásból készít sás-széket, — mindezeket felviszi a piacra, ahol jó pénzt adnak érte.« A leírás néprajzi, közgazdasági szempontból egyaránt értékes és hű.

Ezt követően a »szögenyember« típusaival foglalkozott Török Károly, természetesen még nem olyan bő részletességgel, ahogyan később Kiss Lajos klasszikus szépségű két könyvében: *A szegény ember életé*-ben és *A szegény asszony életé*-ben összefoglalta az alföldi szegénység életére vonatkozó tapasztalatait, megfigyeléseit, ugyancsak vásárhelyi adatok alapján. A *réti kanász* a nagyobb gazdák, vagy a társaságba vegyült kisebb gazdák disznait őrizte télen-nyáron, egy-két bojtár segítségével, majd a csikósok, gulyások, juhászok, betyárok élete került Török Károly tollára olyan reális hűséggel, amilyennel csak az tud írni, aki mint kanász maga is átélte, vagy közvetlenül szemlélte ezek életét, a történelmi hagyományokon keresztül megismert sorsát.

Foglalkozott Török Károly a *halászokkal*, akik egyenként küzdenek a napi sóvány megélhetésért, vagy öten-hatan társaságot alakítanak és tanyát ütnek, gunyhót készítenek nádból, elébe karót állítanak, amin a hálót és a hasított halat szárítják. A halat hasítólányok hasítják fel. A *mezei munkások* időszaki munkát vállalnak: szántást, vetést, aratást. »Leginkább átaljában fogják fel a lábón levő életet, innen aztán átaljások-nak nevezik őket; a férfiak vágják az életet, a nők pedig és a gyermekek, a hol kereszthe szokták rakni a gatz, markot vernek, a hol pedig vontatóba, ott gyűjtenek és gereblyéznek.« Török Károly adatai nemcsak néprajzi szempontból kiválóak, hanem gazdaságtörténeti tanulmányozásra is rendkívül alkalmasak. Ezekben a leírásokban bontakozik ki tehetsége, tárgyismerete és pontossága. Nem a nép iránti romantika, a felülről jövő szánakozás készítette munkára, mint kortársai nagy részét, hanem a nép valóságos megismerésének a vágya és kihullott a toll a kezéből, amikor elszakadt Vásárhelytől, a fundamentumtól, mint ahogy a vadvirág is elhervad, ha vázába kerül.

A szokások alkalmazása szempontjából ugyancsak különbséget tett szegény és gazdag család, férfiak és nők, városiak és tanyaiak (kintlakosok), idegenek és őslakosok között, továbbá észrevette a különbséget a reformátusok és a katolikusok szokásai között, tehát már figyelembevette mindazokat a társadalmi relációkat, amelyeket a modern néprajz művelőitől megkövetelünk. Mások abban a korban még nem láttak különbséget a társadalom egyes rétegei gazdasági és kulturális érdekei, adottságai között, egységes parasztságról írtak. Török Károly határozottan érezte, hogy csak a népköltészeti emlékek összegyűjtésével nem lenne megismerhető a nép teljes kultúrája, ezért határozott program kidolgozásával szükségesnek találta a szokások felkutatását, a dolgozó nép rétegeinek a társadalmi megismerését is, hogy így feltárt legyen az a talaj, amely ezt a műveltséget létrehozta és hordozta.

Török Károly a *modern magyar néprajztudomány egyik legkorábbi kiváló művelője* volt. Erdélyi, Abafi, Gyulai központból, Budapestről irányították a gyűjtést és munkásságuk csak a népköltészet alkotásaira terjedt ki, viszont Török Károly és később Kálmány Lajos, Szeged nagy fia, már nemcsak elvenni akarták a néptől örök szépségű dalait és szokásait, hanem »gyámolai« is akartak lenni, mert a nép között járva, látták a gazdasági és politikai elnyomást, a kulturális elmaradottságot. De a köpontilag szervezett és az egyénileg folytatott gyűjtésnek egy lett a sorsa: eltemette az a zajos álnépiességet terjesztő millenárius kor, amely a húszmillió magyar-ság hiú ábrándjával és a Habsburg-Monarchia politikai vértetében szövögette álmait a dunamenti népekkel való őszinte kibékülés helyett.

A felszabadulást követően azután sorra tártuk fel a múlt század második felében összegyűjtött hatalmas néprajzi kincset. 1948-ban a *Néprajzi Társaság* vándorgyűlését Török Károly nevében tartotta Vásárhelyen, Péter László és társai méltó emléket állítottak Kálmány Lajosnak, gyűjteményeik pedig különböző összeállításokban kerültek kiadásra. De Török Károly nem is a személyének kívánta a megbecsülést, hanem a népi kultúra alkotásainak, mert bölcsen tudta, amit Szeged költője, Juhász Gyula így vallott meg: »nem a pacsirta fontos, csak a dal, mely a nem múltó, szent-összhangba hal.«

TARKÁNY SZÜCS ERNŐ